

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
(Београд)

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊИМА О СИНЕСТЕЗИЈИ

У раду се говори о три основна приступа синестезији – (1) са становишта неурологије и психологије, (2) са становишта стилистике, теорије књижевности и теорије уметности уопште и (3) са становишта лексикологије и науке о језику уопште. Аутор наводи и закључке свог испитивања синестезије у српском језику.

1. Синестезија већ дуго привлачи пажњу истраживача. За њу су подједнако заинтересовани неуролози, психолози, уметници, стилистичари, лексиколози, и сви они осветљавају неке важне сегменте ове појаве из различитих углова. Захваљујући томе, сазнања о синестезији се последњих година увећавају, а резултати истраживања доприносе даљем развијању хипотеза.

2. Међу најцитираније истраживаче синестезије у последње време спадају Р. Е. Сајтовик (R. E. Cytowic),¹ Л. Е. Маркс (L. E. Marx),² С. Барон-Коен (S. Baron-Cohen)³ и њихови сарадници. Као што је назначено у фусноти 3, пре три године објављен је зборник радова о овој појави, а и теме неких докторских дисертација, магистарских и дипломских радова односе се на њу, исп., на пример, Watkins 1997. Ниједан од цитираних радова није из области лингвистике, већ се синестезији у њима приступа као појави са психолошком, чак неуроло-

¹ Исп. R. E. Cytowic & F. B. Wood: "Synesthesia: A review of major theories and their brain basis". Part I. *Brain and Cognition* 1, 1982, pp. 23-35; R. E. Cytowic, *Synesthesia. A Union of the Senses*, Springer-Verlag, Berlin -New-York, 1989.

² Исп. L. E. Marx, *The Unity of the Senses*, Academic Press, New York & London, 1978.

³ Исп. S. Baron-Cohen, J. Harrison, J. Goldstein & M. Wyke: "Coloured speech perception: Is synaesthesia what happens when modularity breaks down?" *Perception* 22, 1993, 419-426; S. Baron-Cohen: "Is there a normal phase of synaesthesia in development?" *PSYCHE*, 1996; *Synaesthesia: Classic and Contemporary Readings*, editors S. Baron-Cohen & J. E. Harrison, Blackwell Publishers Ltd, London, 1997.

шком основом. Ипак, резултати ових истраживања незаобилазни су и у лингвистичким приступима. Синестезија се у овим огледима најопштеније дефинише као способност здружене перцепције (*joint perception, mixing of senses, crossing of the senses, joining of sensation*).

Најважније резултате ових новијих истраживања изнећемо кроз погледе најцитиранијег истраживача, лекара неуролога Р. Е. Сајтовика (Cytowic 1995). Он синестезији приступа као способности која је нарочито изражена код неких људи. На сваких 25.000 људи један има ту способност. Људи с овом способношћу зову се синестете (*synaesthetes*). О испољавању синестезије говори се шире у психологији него у лингвистици. Синестете перципирају гласове или бројеве, на пример, као боје или укусе. Најубичајенија форма испољавања синестезије је обојено чуђење. Резултати испитивања из различитих земаља, чак из различитих векова, сугеришу неуролошку базу ове појаве. По Л. Е. Марксу (Marx 1978), јасно је да постоји асоцијација чулних доживљаја, али је то више од пуког здруживања. Он претпоставља Доктрину аналогних чулних вредности (*Doctrine of Analogous Sensory Qualities*), по којој су одређене димензије чулног искуства сличне или чак идентичне у различитим модалитетима. У мозгу постоји одређени центар који повезује све чулне доживљаје.

По Р. Е. Сајтовичу (Cytowic 1995), постоји неколико дијагностичких црта које сведоче о нечијој синестетичкој способности. Синестетичке сензације нису вољно контролисане и не могу се потиснути. Оне су истрајне у том смислу што ће особа у којој звук звона подстиче виђење црвене боје увек повезивати та два чулна надражаја на исти начин. Поред тога што су трајне, оне су индивидуалне, што значи да сваки синестета доживљава чулна обједињења на идиосинкратичан начин. Сензације су памтљиве у том смислу што ће се синестета теже сетити гласовног садржаја нечијег имена него доживљаја да је оно, на пример, жуто. У исто време, способност синестезије ће му помоћи да се сети имена. Синестетичка повезивања код синестета буде снажне емоције. Експерименти рађени у Америци и у Енглеској показују да су жене склоније синестезији од мушкараца и да су лево-руки људи синестетичнији од десноруких. Иако је мало правих синестета, по Р. Е. Сајтовичу, сви смо у некој мери и у неким ситуацијама више или мање склони синестезији. Ово нарочито доказују експерименти са дрогом. Дрога ЛСД, па чак и марихуана, појачавају синестетичке способности код обичних људи. Експерименти са дрогом вршени су и због тога што се знањем о томе на који део мозга дрога утиче, може закључити и о месту центра за синестезију у мозгу. По Р. Е. Сајтовичу (Cytowic 1995), центар за синестезију налази се у хипо-

кампусу. Овоме се противи да Ф. Коста (da F. Costa 1996), који, служећи се резултатима других истраживача добијеним на мачкама и мајмунима, закључује да је центар за синестезију, вероватно, у неокортичкој зони мозга.⁴

3. Поред овог психолошког и неуролошког приступа синестезији, према коме је она способност заснована на активности одређеног центра у мозгу, важно је напоменути и приступ синестезији из угла теорије књижевности, стилистике и поетике. Овај приступ је најстарији. Синестезија се из овог угла посматра као врста метафоре којом књижевници постижу живописност излагања и јединственост стила. Ова метафора се базира на неочекиваним лексичким спојевима између самосталних лексема којима се означавају појмови у вези са једним чулом и несамосталних лексема којима се одређују појмови у вези са другим чулом. Што су спојеви необичнији, они су стилски ефикаснији.

3.1. С. Улман (Ullmann 1957: 266–276) даје опсежан преглед склоности писаца из различитих епоха синестезији и управо због незаобилазности синестезије у књижевности он у својој *Семантици* поглавље посвећено синестезији назива “Панхронистичке тенденције у синестезији” (Panchronistic Tendencies in Synaesthesia). С. Улман (Ullmann 1957: 277–289) наводи да се и сам бавио проучавањем синестезије у делима Бајрона, Китса, В. Мориса, Вајлда, Даусона, Готјеа и других писаца. У књизи се дају и прегледне табеле са статистичким подацима о броју синестетичких метафора различите врсте у делима Китса и Готјеа. И на хоризонталној и на вертикалној координати јесу рубрике за *додир*, *температуру*, *укус*, *мирис*, *звук*, *вид* и *шопал*. Подаци у табелама јасно показују да је Готје у својим делима чешће

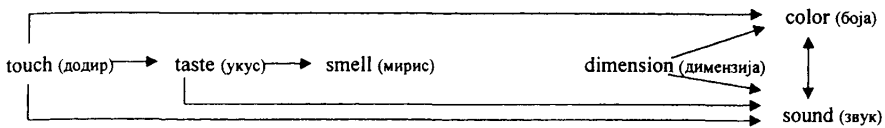
⁴ У последње време новинари бројних популарнонаучних медија синестезији приступају као сензацији о мистериозној страни људске свести и тиме привлаче читаоце, гледаоце или слушаоце. Тако, часопис *Discover* из децембра 1999. године објављује текст о синестезији под насловом *Видиш ли оно што они виде? (Do You See What They See?)*. Затим следи помпезан антрфиле: “Људи са бизарном способношћу која се зове синестезија могу да виде звукове, да миришу боје и осећају укус облика. Неуролози мисле да би коначно можда могли да отворе прозор ка мистерији људске свести.” Слично томе, новинар радија Еј-Би-Си (ABC Radio) овако најављује интервју са Р. Е. Сутовић-ом 8. јула 1996. године: “Можете ли да замислите како би изгледало када бисте могли да окусите облике, да чујете боје или да видите звукове? У ствари, ми то стално радимо. Користимо се метафорама и аналогијама од чула до чула да бисмо описали све од хране и вина до уметности и музике. Али, претпоставимо да то није само маштање, већ стварно искуство и да сваки пут кад окусите ментол, можете заиста да видите и осетите гладак и хладан врх чаше. Ако Вам ово не звучи странно, Ви бисте могли бити један од ретких људи са способношћу која се зове синестезија.”

употребљавао синестетичке метафоре него Китс и да су и код Китса и код Готјеа најчешће метафоре додир–звук. Занимљиво је да С. Улман (Ullmann 1957:283) дели имагинативне способности писача према типу синестетичких метафора које они најчешће употребљавају. Тако, он говори о писцима са визуелним типом имагинације. У позадини литерарне синестезије, како је назива С. Улман, стоји неколико покретача. То су моменталне асоцијације, индивидуална идиосинкратичност писца и преовлађујућа језичка мода.

3.2. У нашој теорији књижевности најопсежнију студију о синестезији написао је Ђ. Вуковић (1985). Он је испитао синестезијске метафоре у делима наших писача од 1850. до 1930. године, односно од Бранка Радичевића до М. Црњанског. Ђ. Вуковић сматра да је различите фазе српске књижевности обележила употреба различитих синестезијских метафора. Аутор запажа (1985: 283–284) да је “настајање и ширење синестезијских фигура повезано с освајањем чулног света, који се у све разноврснијим облицима уводио у поезију, као и у прозу. Писци су такорећи учили да опажају боје и њихове преливе, звукове и мирисе, да бележе сложене утиске изазване различитим предметима.” За ово истраживање важни су следећи закључци Ђ. Вуковића: неки трансфери су чести, а неки ретки, јер језик нема подједнаке изражајне способности за све (стр. 287); најчешће се синестезијски описују именице *глас* и *ћесма* (стр. 286). “У синестезијским и осталим исказима о чулном искуству највише има именица, као и глагола, баш када је посредује оно што се види и чује. Додир, укус и температура означавају се углавном придевима.” (стр. 288).⁵

4. Нас су, међутим, највише заинтересовала испитивања која су задржала у механизам синестезије као језичке појаве. Издвојићемо овом приликом два рада и конкретне резултате до којих су дошли њихови аутори. Џ. М. Вилијемс (Williams 1976: 463) на основу материјала из енглеског језика овако представља могуће метафоричке трансфере засноване на синестезији:

⁵ Овде би требало споменути и фонетски симболизам, који обједињује у себи многе до сада наведене приступе синестезији. Нећемо овом приликом оптерећивати рад различитим погледима на фонетски симболизам, јер то није тема овог рада, али ћемо скренути пажњу на један од ретких радова о томе у нашој лингвистици – исп. Д. Кликовац (1995). Навели бисмо и анкету Ж. Женета (G. Genette, 1985: 382) којом он истражује доживљаје испитаника о обојености вокала и закључује, за разлику од неких других истраживача који мисле другачије од њега, да у томе постоје изразите преваге. Тако је вокал *a* углавном црвен, *e* је жуто или бело, *i* је бело или жуто, *y* је обично смеђе, тамноплаво или црно итд. Оваква истраживања привлаче пажњу како оних који се баве фонетским симболизмом, тако и психолога, па и теоретичара књижевности.

По овом аутору (1976: 464), ако се метафоризују лексеме за додир, оне се метафоризују од додира ка укусу (*оштар укус*), ка бојама (*тупе боје*;⁶ исп. енгл. *dull colors*) или ка звуку (*меки звуци*). Не метафоризују се директно ка мирису. Лексеме за укус немају способност трансфера назад ка одређивању тактилног искуства, већ се везују само за лексеме из сфере мириса (*sour smell* – *кисео мирис*) или звука (*dulcet music* – *сладуњава музика*). Лексеме за просторне димензије метафорички се користе за одређивање именица којима се означавају боје (*full colors* – *тупе боје*) или звук (*deep sound* – *дубок звук*). Лексеме за боју могу се односити само на звук (*dark music* – *тамна музика*), а лексеме за звук могу метафорично одређивати само боје (*quiet colors* – *мирне боје*). Аутор констатује да се лексеме (обично придеви – прим. Р. Д.) којима се одређују друге лексеме (обично именице – прим. Р. Д.) што означавају појмове у вези са чулима систематски метафорички преносе са психолошки мање диференцираног, еволуционо примитивнијег чула ка диференциранијем, вишем чулу, али не и обрнуто.

Ш. Деј (Day 1996) износи резултате С. Улмана из 1964. године и К. Класен (С. Classen) из 1993. године. По С. Улману, овако изгледа схема синестетичких преноса у енглеском језику:

smell/taste → *hearing/vision* → *touch* (*мирис/укус* → *слух/вид* → *додир*).

Дакле, лексеме које означавају појмове из сфере чула мириса и укуса добијају највећи број синестетичких одредница из сфере других чула. Придевима из домена чула додира најчешће се одређују именице којима се означавају самостални појмови из сфере осталих чула.

Овако изгледа скала ауторке С. Класен, која је изнета у њеној етнолошкој студији о међукултуралним односима у вези са рангирањем лексема које се односе на чула:

⁶ Пример из енглеског језика *dull colors*, који се на српски језик може превести као *тупе боје*, показује да заиста постоји некаква међучулна интеракција којој су синестетичке метафоре само последица. Већина говорника српског језика, иако у нашем језику, како се чини, боје не можемо назвати тупим, претпоставила би да су тупе боје у ствари мутне и нејасне, неодређене боје.

hearing → *vision* → *smell* → *taste* → *touch* (*слух* → *вид* → *мирис* → *укус* → *додир*).

Ш. Деј (Day 1996) детаљно описује своје истраживање на материјалу из енглеског и немачког језика, а коначна схема у којој он износи крајње резултате изгледа овако:

за енглески језик:

hearing → *vision* → *smell* → *temp.* → *taste* → *touch* (*слух* → *вид* → *мирис* → *температура* → *укус* → *додир*);

за немачки језик:

hearing → *smell* → *vision* → *temp.* → *taste* → *touch* (*слух* → *мирис* → *вид* → *температура* → *укус* → *додир*).

Ако се сада саберу резултати наведених испитивања, закључујемо да се у енглеском (али и у немачком) језику најчешће метафорички – у служби придева за одређивање свих осталих чула – користе придеви којима се обично одређује додир, а да се придевима за одређивање појмова у вези са различитим чулима најчешће одређују именице које се односе на различите звукове. Поједностављено, додир највише даје, а звук највише прима. Ово показују резултати у вези са језиком писаца које је С. Улман изнео 1957. године, затим резултати Џ. Вилијемса (Williams 1976: 475–476) и К. Класен из 1993, те, на крају, резултати Ш. Деј (Day 1996: 11–12). Занимљиво је да С. Улман 1964. године није потврдио своје закључке из 1957. године.

5. Један од циљева овог рада био је да покажемо различите аспекте синестезије као психолошке, биолошке и неуролошке појаве с једне стране, затим као особености књижевног стила са друге и као језичке појаве невезане за стил са треће стране. Други циљ нам је да на ограниченом материјалу из нашег језика установимо основне законитости синестезије у српском језику.

5.1. Проблем с којим смо се сусрели при приступу синестезији био је избор грађе. Одлучили смо се за анализу именичких синтагми у којима зависни део чини придев. Циљ нам је био да пронађемо најчешће узорке оваквих синтагми у нашем језику. То је значило да примере из књижевности или из новинарства треба узимати селективно. Синестезија се за потребе овог рада посматра независно од стила. Све што је индивидуална одлика језика писаца остало је ван наше пажње. По томе је наш приступ различит у односу на приступе у радовима који су наведени. Нећемо се бавити *мирисним њоновима*, *црвеним звуцима* и сличним синтагмама, иако није увек лако одредити да ли је нека синтагма ствар тренутне инспирације оног ко је пише или изговара (оказионализам). Наша грађа је највећим делом заснова-

на на одабраним примерима из *Речника МС* и *Речника САНУ*. Други проблем у вези са избором грађе лежи у томе што је понекад тешко одредити да ли се придевом заиста одређује именица чије је значење у вези с неким чулом. Сасвим су јасни примери *шойао глас* или *оштар воњ*. Придевима из сфере додир одређујемо именице из сфере звука односно мириса. Али, да ли у грађу треба уврстити и примере као што су *бучна улица*, *груба реч*, *крхки одговор*, *нежне лећње вечери*? Да ли се „звучним придевом“ *бучан* у првом примеру одређује именица из сфере чула вида и да ли се у другом и трећем примеру одређује звук, а у четвртном нешто што се може видети? Такве примере нисмо уносили у грађу, наравно, имајући у виду полисемију – чињеницу да су ове именице углавном употребљене у својим секундарним значењима. Грађу смо сузили на само оне случајеве где је било недвосмислено да се именицом означава појам из домена неког чула. У том смислу највећи проблем чине придеви којима се означава нешто што се може видети. Придевима из домена чула вида у нашим примерима означавају се углавном боје и димензије. И придеве и именице употребљене у синтагмама које истражујемо убрајали смо у поље једног од пет чула. То су мирис, укус, вид, слух и додир. Боје и просторне димензије смо сврстали под вид (за разлику од Ц. Вилијемса, који их посматра као посебне категорије), а температуру (за разлику од Ш. Деја и Ђ. Вуковића) под додир.

5.2. Синестезији са сумњом приступамо као посебном виду метафоре. У синтагмама које испитујемо метафорички је употребљен придев. Тако је, на пример, у синтагми *шойао глас* придев *шойао* употребљен у свом секундарном, метафоричном значењу. Примарно, овај придев се користи за одређивање појмова по томе какви изгледају на додир, а у нашем примеру њиме се одређује звук. Као и за сва метафорична значења, тако је и за ово неопходна одговарајућа семантичка позиција. Она се конституише именичком синтагмом у којој је придев употребљен. Специфичност синестезије у односу на друге метафоричке трансфере представља блискост полазног садржаја и оног који се добија метафоризацијом. Из сфере једног чула прелази се у сферу другог. Метафоризацијом се не мења лексичко-семантичка група полазног садржаја.⁷

⁷ Постоји неколико разлога због којих би се могла довести у питање уобичајена идеја о метафоричкој природи синестезије. Први разлог је управо наведена блискост полазног садржаја и оног који се добија. То за метафору није уобичајено (исп. примере на којима се објашњава метафора у књизи Д. Гортан-Премк, 1997: 85–109). Други разлог су достигнућа неуролога и психолога која смо навели на почетку рада. Ако постоји центар у мозгу за синтезу чулних доживљаја, онда је синестезија само

5.3. Примери за синестезију у српском језику:⁸

мирис – додир:⁹ *лак мирис, ошћар воњ, ѿежак мирис*; слух–додир: *нежан глас, ошћар ѿсак, ѿежак баћ, ѿојоо глас*; укус–додир: *благ шербећ, лако вино, ошћира ракија, ѿешко ѿиће*; слух–вид: *висок глас, дубок глас, крујно смејање, ѿанак глас*; мирис–укус: *бљу-ѿав смрад, горак задах дима, кисео мирис зноја, сладуњав мирис*; вид–додир: *мека свейлост, лако руменило, нежне боје, хладне боје*; слух–укус: *љућ звук, сладак ѿенор*; укус–вид: *ѿанка ракија*; додир–вид: *висока ѿемјераћура, ниска ѿемјераћура*.

5.3.1. Наведени примери као и остатак грађе показују да именице које се односе на свих пет чула у српском језику могу бити описиване придевима из сфере других чула. Именице којима се означава извешан звук одређују се придевима у вези са додиром (57%),¹⁰ у вези са видом, односно бојама и димензијама (37%) и у вези с укусом (6%). Именице из домена чула мириса одређују се придевима чије је значење у вези с укусом (53%), са додиром (40%) или у вези с видом (7%). Именице из домена чула вида спецификују се придевима којима се обележава додир (према нашим подацима 100%). Именице којима се означава нешто што се примарно перципира чулом укуса употребљавају се са придевима из домена чула додира (87,5%) и вида (12,5%). И, на крају, именице из сфере додира одређују се придевима којима се описује вид (према нашим подацима, 100%). Очигледно је да се именице из сфере вида најређе допуњавају придевима из домена других чула. Наведени подаци показују и то да се придевима који одређују мирис никада (или скоро никада) не описују именице из сфере других чула. У исто време, придеви којима се описује додир могу одређивати именице из сфере свих других чула. Изгледа да су у

очекивана језичка последица те чулне асоцијације. И, на крају, чињеница да смо у стању да без много муке декодирамо значење оних синестетичких метафора које први пут чујемо указује на то да су резултати неуролошких испитивања вероватно тачни.

⁸ Због ограничености простора илустроваћемо синестезију тек понеким примером.

⁹ Читамо: мирис у терминима додира.

¹⁰ Подаци које износимо у процентима и већина закључака сасвим су поуздани у оквирима грађе која је прикупљена за ово истраживање. Међутим, грађа није потпуна и зато закључке треба схватити као тенденције синестетичких трансфера у нашем језику.

¹¹ Ма како неспретно звучала формулација *именице из сфере мириса* и сличне, употребљавамо је због тога што се тим именицама не означавају само мириси него и појмови са другим значењем, али се захваљујући придеву у њиховом значењу осветљава само врста мириса. На пример, *сладуњав ѿарфем, ошћар дуван*.

нашем језику најмање компатибилни придеви који означавају мирис уз именице из сфере чула слуха, и обрнуто – придеви који описују некакав звук уз именице из сфере мириса.

Именице из домена свих чула	Придеви из домена свих чула	Пример
слух	додир	топао глас
	вид	шупаљ глас
	укус	горак узвик рањеника
мирис	укус	сладак мирис
	додир	тежак мирис
	вид	блед мирис
вид	додир	топле боје
укус	додир	оштра ракија
	вид	танка ракија
додир	вид	висока температура

5.3.2. У складу са скалама синестетичких преноса које је изложио Ш. Деј (Day 1996), скала за српски језик би, према нашим подацима, овако изгледала из угла именица:

слух → мирис → вид → укус → додир

Ова скала показује да се у српском језику најчешће синестетички одређују именице из домена чула слуха, а најређе именице из домена чула додира. Од свих синестетичких преноса које потврђује грађа прикупљена за овај рад 59% чине синтагме у којима се одређују именице из домена слуха, 16% обухватају синтагме с именицама с подручја мириса, 12% – именице из области вида, 9% – именице из домена укуса и 4% синтагми чине оне у којима је именица из сфере чула додира. Наведена скала се потпуно поклапа са скалом коју износи Ш. Деј за немачки језик, а само се у једном детаљу разликује од скале коју он наводи за енглески језик. То је место чула мириса, које је на трећој, а не на другој позицији у скали, док је чуло вида на другом месту. Ова разлика је сасвим неважна, јер проценти показују да у српском језику постоји слична склоност именица из оба домена да се одређују придевима којима се уобичајено описују друга чула. Вероватно би испитивања у другим језицима показала слично, па су скале синестетичких преноса универзалне за већину језика.

С обзиром на синестетичност придева, скала изгледа овако:

додир → *вид* → *укус* → *мирис/слух*

Дакле, у синестетичким преносима најчешће се користе придеви из домена чула додир, а најмање придеви из домена слуха и мириса.

5.3.3. И наши примери, баш као и материјал Џ. М. Вилијемса (Williams 1976), показују да се синестетички преноси врше углавном у једном смеру, односно доминантно у једном смеру, иако је у неким случајевима могуће навести примере и за супротан смер. Тако је, на пример, доминантан смер звук–додир. Међутим, синтагма *тџиха ва-тџра* (у којој је реч о температури) пример је за супротан смер додир–звук. Наспрам уобичајеног трансфера укус–додир, синтагма *љу-тџи челик* (у којој *љу-тџи* значи *тџврд*) пример је за смер додир–укус. Према уобичајеном смеру вид–додир стоји супротан смер додир–вид који можемо потврдити синтагмом *ниска тџемтџера-тџура*. За трансфере додир–мирис, вид–укус, вид–слух, укус–мирис, укус–звук и вид–мирис готово да нема уобичајених примера у нашем језику.

5.3.4. Има придева код којих није сасвим јасно да ли су употребљени синестетички или у свом основном значењу. На пример, *гла-тџка коса* може бити таква на изглед, али и на додир. Придев *јарки* може се односити на именице из домена чула вида и значити *сјајан*, па чак и *црвен* (исп. *јарке руже* у *Речнику САНУ*), али и *тџојао*, *ужарен*. Придевом *блед* може се одредити именица из домена чула вида (*бледо лице*), из домена чула слуха (*бледа музика*) или из домена чула мириса (*блед мирис*). Неки придеви су толико склони синестезији да се у речницима уводи посебна тачка у којој се обрађују њихова синестетичка значења. Тако су, на пример, у *Речнику САНУ* обрађени придеви *благ* и *љу-тџи*. Уз тачку 9 придева *благ* у *Речнику САНУ* даје се објашњење *тџо у-тџисцима на човекова чула*. Примерима *блага зелена боја*, *блага месечина*, *блага све-тџлост*, *благ сјај* илуструје се синестетички трансфер вид–додир. Примери за пренос звук–додир су *благ звеке-тџи*, *благ звуци*, а за укус–додир: *благо кисело млеко*, *благ шербе-тџи*. Проблем је и са придевима за додир. Није сасвим јасно да ли, на пример, придеви *хра-тџав* или *тџомбас-тџи* примарно одређују додир, нешто што се може видети или су то неутрални придеви чије значење није у директној вези са чулном перцепцијом.

6. Најважнији закључак овог рада представља чињеница да су резултати испитивања синестезије у српском језику подударни с резултатима истраживања материјала у енглеском и немачком језику, на основу чега би се могла поставити хипотеза о универзалности синестезије, бар у европским језицима. Објашњење за ову универзалност требало би тражити у неурологији чула и у самом језику. Чиње-

ница да слушне надражаје мозак брже обрађује у односу на надражаје осталих чула можда није без значаја за факат да се најчешће синестетички одређују именице из домена чула слуха. Осим тога, када се упореди број именица којима се означавају доживљаји различитих чула, чини се да је највећи број именица из области чула слуха. Ово је на први поглед необично, јер изгледа као да је у нашем окружењу највише објеката који се могу видети. Међутим, нема много именица којима је та чулна компонента доминантна. Такве су, на пример, именице са значењем боја и просторних димензија. Са друге стране, много је ономотопејских и неомотопејских именица којима се примарно означава звук.

Друго што би се у закључку могло поновити и нагласити јесте сумња у метафоричку природу језичке (не-литерарне) синестезије. Семантички трансфери засновани на сличности по принципу метафоре чији крајњи резултат представља пренос у сферу сличног, за разлику од метафоричких преноса,¹² представљају изазов за неко даље истраживање.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Watkins, C. (1997) *Synaesthesia: Is It the Key To Consciousness?* Unpublished Dissertation, University of Exeter (www.ex.ac.uk/cw/watkins/synaesth.htm).
- Williams, J. M. (1976) Synaesthetic Adjectives: A Possible Law of Semantic Change, *Language* 52/2, 461–478.
- Вуковић, Ђ. (1985) И бео лелек на пустој обали (о синестезији и поводом ње), у: *Огледи о српској књижевности*, Београд, Нолит, 207–291.
- Genette, G. (1985) *Mimologije. Put u Kratiliju*, превод N. Vajs, Biblioteka Teka, Zagreb, 1985.
- Гортан-Премк, Д. (1997) *Полисемија и организација лексичког система у српско-ме језику*, Институт за српски језик, Београд.
- da F. Costa, L. (1996) Synesthesia – A Real Phenomenon? Or Real Phenomena? *Psyche* 2 (10), 2 (26)
<http://psyche.cs.monash.edu.au/v2/psyche-2-26-dacosta.htm>
- Day, S. (1996) Synaesthesia and Synaesthetic Metaphors, *Psyche* 2 (32),
<http://psyche.cs.monash.edu.au/v2/psyche-2-32-day.html>
- Кликовац, Д. (1995) Vri, štrklja, klječka: о фонетском simbolizmu у srpskohrvatskom језику, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XXXVIII/1*.
- Lemly, B. (1999) Do You See What They See, *Discover* 20/12 (www.discover.com).

¹² Док се у случају синестезије пренос одвија с једног чула на друго, у случају класичне метафоре трансфери подразумевају повезивање двају сасвим различитих садржаја. Када горњи плоснати део клина назовемо главом, повезује се део људског тела и део предмета или када врх стене назовемо зубом стене, повезујемо део људског тела и парче камена итд.

- Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд
- Cytowic, R. E. (1995) Synesthesia: Phenomenology And Neuropsychology, *Psyche* 2 (10) <http://psyche.cs.monash.edu.au/v2/psyche-2-10-cytowic.htm>
- Synesthesia* (Transcript of the ABC radio interview with Richard Cytowic and Carol Steen conducted by R. Hughes on July 8, 1996) – www.abc.net.au/rn/talks/8.30/helthrpt/hstories/hr080796.htm
- Ullmann, S. (1957) *The Principles of Semantics*, Oxford: Basil Blackwell & Mott.